

Josefina Dam, född Petersson

och hennes släkt

av Nils Baumgardt

Josefina Wilhelmina Dam, född Petersson, samt hennes släkt på fädernet och mödernet

En utredning av Nils Baumgardt

Josefina Wilhelmina Dam, född Petersson och kallad Fina, var min mormor. Hon föddes i Mönsterås köping den 2 okt. 1851 såsom utomäktenskaplig dotter till handelsbetjanten Carl Viktor Cedergren och pigan Maria Christina Petersson. Båda föräldrarna var födda i Mönsterås köping 1828, fadern den 15 april och modern den 10 juni. De bodde båda i köpingens norra rote och kan därför ha känt varandra från barndomen.

Mina uppgifter om Mormor och hennes släkt har jag huvudsakligen hämtat ur kyrkböcker för Mönsterås, Kalmar och Ålem, vilka alla förvaras i Vadstena landsarkiv. Några väsentliga uppgifter har jag fått från Mormors kusin Anna Petersson, gift Hertzman. Hon bodde i min barndom sommartid i Pataholm hos sin mor Johanna Petersson, som vi brukade kalla "moster Petersson". De bodde vid södra sidan av Torget i Pataholm i ett gråvitt tvåvåningshus med hög takresning. Efter den förste ägaren till huset har det blivit kallat det Hederströmska huset. Trots att Anna Hertzman var kusin med Mormor var hon mera jämgammal med min Mor. Och Mor och Anna var sedan ungdomen mycket goda vänner.

Viktor Cedergren var son till Magnus Peter Cedergren och dennes hustru Gustava, född Önerberg. Mannen var född i Mönsterås köping 1802 och hustrun i byn Torp i Mönsterås socken 1808. Den första titel jag funnit i kyrkböckerna för Magnus Cedergren är "provisionshandlande". Denna titel visar, att han från början sysslat med affärer i egenskap av ombud för någon köpman i Kalmar. Alltsedan medeltiden gällde nämligen bestämmelser om att handel fick drivas endast i städerna av där bosatta köpmän. Eftersom många lantbrukare och andra, som städernas köpmän önskade göra affärer med, bodde långt från städerna, fann köpmännen på att skaffa sig ombud ute i landet. Såvitt gällde trakterna utmed Kalmarsund skedde detta på det sättet, att staden Kalmar skaffade sig lydköpingar, bland dem Pataholm och Mönsterås. I dessa lydköpingar hade stadens köpmän "betjänter" och "provisionshandlande". Genom dem köpte stadens köpmän bland annat allmogens alster av olika slag såsom spannmål, skogsprodukter och tjära. Och genom ombuden sålde köpmännen till landsbygdens befolkning viktiga handelsvaror såsom salt, sill, hampa, tobak och kalk, under missväxtår även spannmål och dylikt. - Under 1800-talet lättades dessa handelsregleringar och genom en handelsordning 1846 upphävde statsmakterna i stort sett helt det gamla förbudet att driva affärer på landsbygden. Denna förändring återspeglar sig i kyrkböckerna på det sättet, att Magnus Cedergren i fortsättningen kallas "handelsmannen". Han har alltså blivit en självständig köpman. Och enligt Anna Hertzman var han i mitten av 1800-talet och därefter huvudsakligen virkeshandlare. - Enligt husförhörslängderna förordnades Magnus Cedergren 1838 till ordningsman i Mönsterås köping, en befattning han hade även in på 1840-talet, hur länge framgår ej. Förordnandet visar, att han var en betrodd man.

Förutom sonen Viktor hade makarna Magnus och Gustavs Cedergren ytterligare sex barn. Viktor var äldst i syskonskaran. Tre av barnen dog tidigt. De övriga nådde vuxen ålder. En son Claes Gustaf Emil, född 1859, och en dotter Emelie Gustava, född 1846, överlevde Viktor,

som avled redan 1864.

Magnus Cedergren var säkerligen en välbärgad man. Kyrkböckerna visar, att han kostade på sonen Viktor skolgång i Kalmar, sannolikt i Kalmar läroverk. Enligt en annan uppgift i kyrkböckerna fick Viktor vid husförhör vitsordet a i innanläsning och kristendomskunskap. Detta torde ha varit innan han började skola i Kalmar.

Enligt Anna Hertzman förelåg ett verkligt kärleksförhållande mellan Viktor och Mormors mor Maria, och Viktor ville gifta sig med Maria. Men Maria var en fattig flicka och partiet var inte fint nog för Viktors föräldrar. De förbjöd därför Viktor att gifta sig med henne. Ett problem för Viktor och hans föräldrar blev då, att samlag utom äktenskap var straffbart på den tiden och att åtal brukade följa, om förhållandet mellan parterna inte fullföljdes genom äktenskap. Därtill kom, att en utomäktenskaplig förbindelse, om den blev känd, nedsatte det sociala anseendet.

När frågan om vem som var far till Josefina Wilhelmina blev aktuell, ordnade därför familjen Cedergren med en ersättare för den verkliga fadern. En torparens i Ruda i Högsby socken åtog sig att framstå som far och blev i husförhörslängden antecknad som sådan. Troligen fick han böta för samlag utom äktenskap, men böterna hade ju familjen Cedergren råd att betala. Och det sociala anseendet var räddat. Men några år senare har ändå i husförhörslängden antecknats, att "fadern sägs vara handelsbetjänten Viktor Cedergren i köpingen". Och den uppgiften stämmer med vad Anna Hertzman berättat för mig.

Viktor Cedergren gifte sig inte heller senare med Maria. I stället ingick han äktenskap den 25 sept. 1856 med en dam vid namn Hedvig Erika Carolina Cronstedt, som av släktnamnet att döma synes ha varit av adlig börd. Men det blev mycken tragik i det äktenskapet. Makarnas första barn dog två dagar efter födelsen. De fick sedan endast ett barn ytterligare, en dotter Ragnhild Cecilia, född 1858. Viktors hustru avled redan 1862 i lungsot och Viktor själv avled 1864 vid endast 56 års ålder. Dottern drabbades liksom hustrun av lungsot och avled av den sjukdomen 1879, endast 21 år gammal.

Innan Viktor drabbades av den sjukdom som ledde till hans död, synes han ha inträtt som virkeshandlare i faderns firma. Husförhörslängdens uppgifter antyder att Viktor i firman efterträts av sin bror Claes Gustaf Emil, född 1839. Magnus Cedergren levde till 1878 och Gustava Cedergren levde fortfarande vid utgången av år 1883. Längre har jag inte forskat.

Anna Hertzman har i ett brev till mig berättat, att Mormor - sedan Viktors båda föräldrar avlidit - haft brevkontakt med en syster till Viktor. Eftersom vid den tiden endast systern Emelie Gustava alltjämt levde måste det varit med henne Mormor haft brevkontakten. Emelie Gustava, som var född 1846, flyttade 1875 från köpingen till byn Långserum i Mönsterås socken. Anna Hertzman har uppgivit, att Mormor i samband med nämnda brevkontakt besökt Viktors syster i hennes hem. Besöket synes ha ägt rum i Långserum.

Mormors morföräldrar var skepparen och husägaren Peter Magreson Petersson, född i Mönsterås köping 27 april 1798, och hans hustru Stina Maja Andersdotter, född i byn Åserum i Mönsterås socken 28 mars

1796. De fick i äktenskapet sex barn, alla födda i Mönsterås. Två avled redan i barnåren. De övriga var:

- 1) Johan August Gustaf, som senare skrev sig såsom Johan Gust. Petersson eller J.G.Petersson. Han föddes 7 febr. 1824. Han blev sjöman och så småningom sjökaptten m.m. Mera om honom nedan.
- 2) Mormors mor Maria Christina, född 10 juni 1828,
- 5) Peter August, född 11 dec. 1833, och
- 4) Claes Edvard, född 5 juni 1837.

De två sistnämnda blev sjömän i utrikes sjöfart.

Mormors morfar Peter Magreson Petersson avled den 15 dec. 1837 och alltså vid en tid då Mormors Mor Maria var endast 9 år gammal. Enligt Anna Hertzman dog han under en sjöresa från Stockholm. Mönsterås död- och begravningsbok visar, att han dött av en febersjukdom och alltså inte av någon sjöolycka. Efter hans död hade familjen en mycket svår ekonomisk ställning. I husförhörslängden har antecknats, att änkan Stina Maja Andersdotter var "utfattig" och att hon var "fattighjon". På något sätt har familjen ändå dragit sig fram. Enligt Anna Hertzman tog dottern Maria anställning som piga hos familjen Cedergren. Hon var dock aldrig kyrkskriven hos Cedergrens. Men hon kan ju under anställningstiden ha bott i sitt hem, eftersom detta liksom familjen Cedergrens låg i köpingens norra rote och avstånden där måste ha varit små.

Såsom ovan anförts föddes Mormor den 2 okt. 1851. Hennes mor utflyttade redan i slutet av år 1852 från Mönsterås till Kalmar, där hon senare gifte sig med en styrman Eric Johan Nilsson, född 5 juli 1833 i Mönsterås. Mormor blev kvar i Mönsterås, där hennes mormor Stina Maja Andersdotter tog hand om henne. Mormodern flyttade emellertid i slutet av 1857 till sin son, förutnämnde Johan Gust. Petersson, som då bodde i Pataholm. I samband därmed synes barnet Josefina Wilhelmina ha fått flytta till sin mor i Kalmar. I moderns äktenskap med Eric Johan Nilsson föddes i Kalmar två söner, Herman Julius Reinhold den 16 juli 1859 och Johan Hjalmar den 1 febr. 1861. Båda blev sjömän. Anna Hertzman har berättat, att Hjalmar drunknat under en sjöresa med ångbåt mellan Kalmar och Pataholm. Han var därvid besättningsman på båten och olyckan synes ha inträffat när han var 18 - 20 år gammal. Troligen omkom även Eric Johan Nilsson vid en sjöolycka. I Kalmar stadsförsamlings husförhörslängd för åren 1871-86 (A I:80) har nämligen antecknats, att han varit "borta sedan många år". Denna anteckning har gjorts innan familjen i november 1874 flyttat från tomt nr 153 i östra kvarteret till tomt nr 151 i samma kvarter. Kort innan Mormors mor Maria avled den 12 juni 1881 flyttade hon till Boda och blev kyrkskriven hos sin dotter Josefina, då gift med min Morfar Adolf Dam. Maria avled alltså i Boda. När bouppteckningen upprättades var Mormors halvbror Herman närvarande. Halvbrodern Hjalmar nämnes inte i bouppteckningen. Han måste därför ha avlidit före sin mor. Inte heller Eric Johan Nilsson nämnes och Maria betecknas som änkefru. Enligt Anna Hertzman utvandrade Herman senare till Amerika och hade därifrån en tid brevkontakt med Mormor. Om hans vidare öden vet jag ingenting.

Av någon anledning trivdes Mormor inte i hemmet i Kalmar. Hon lämnade därför enligt Anna Hertzman detta hem på eget bevåg och vandrade ensam den drygt tre mil långa vägen till Pataholm, där hon blev omhändertagen som fosterdotter hos sin morbror Johan Petersson och hans hustru Johanna. Hon blev kyrkskriven i Ålems församling hos familjen Petersson först den 18 april 1816 och blev då antecknad som

"jungfru", vilket ansågs litet finare än den vanliga titeln "piga". Enligt Anna Hertzman hade Mormor emellertid företagit sin vandring från Kalmar till Pataholm långt innan hon sålunda blev skriven i Ålems församling. Att det dröjde så länge med kyrkskrivningen kan ha berott på att ogift kvinna på den tiden inte blev myndig förrän vid 25 års ålder. Mormor bodde kvar hos sin morbror och moster i Pataholm till dess hon den 12 juni 1881 gifte sig med Morfar. Och det var också morbrodern och mostern som i egenskap av fosterföräldrar stod för bröllophögtidligheterna, vilka ägde rum i deras hem i Pataholm.

Om Mormors morbror Johan Petersson finns åtskilligt att berätta. Som förut nämnts blev han sjöman. Sedan han stigit i graderna och blivit skeppare, gifte han sig i Mönsterås den 28 jan. 1848 med en flicka från Ryssby socken, Carolina Petersdotter, född 14 dec. 1824. De var alltså jämgamla. Kort efter äktenskapets ingående flyttade makarna från Mönsterås till Pataholm. De fick där inte mindre än nio barn, men sju av dem avled antingen kort efter födelsen eller då de var endast några få år gamla. Endast två nådde vuxen ålder, nämligen Johan Oskar, född 10 nov.

1848, och Carl Gustaf, född 10 okt. 1858. Johan Oskar, som kallades Janne, blev så småningom sjökaptten men emigrerade sedan till Amerika. Carl Gustaf blev åtminstone styrman. Barnmodern själv avled redan den 29 dec. 1861 sedan hon det året fött tvillingar.

Johan Petersson gifte om sig den 13 juli 1865 med Johanna Christina Svensdotter, född i Ristomta i Ålems socken den 15 aug. 1842. I det äktenskapet föddes åtta barn. Av dessa avled dock fyra medan de ännu var i barnaåren. De övriga fyra var:

1) Blenda Mauri Gustina Johanna, född 7 aug. 1866 Hon gifte sig 1893 eller 1894 och fick i äktenskapet två barn, Siri och Alice, kallad Lisa. Kort efter deras födelse begav sig mannen till USA och återkom aldrig därifrån. Och Blenda avled redan 1897. Hennes far Johan Petersson var då ej längre i livet men hennes mor Johanna levde. Hon tog hand om Siri och Lisa i hemmet i Pataholm, och där fanns de alltjämt kvar i min barndom.

2) John Ador Gothard, född 21 juli 1868. Han blev sjöman och tog styrmansexamen. 1898 blev han utexaminerad som ångbåtskapten. Han gifte sig med en flicka Ingeborg Löfgren, och de fick i äktenskapet en son Gustaf, född 1891, och en dotter Elsy, som gifte sig med en lanthandlare på Öland och inte synes ha fått några barn. Gustaf for till USA och gifte sig där med en amerikansk flicka. Han kom emellertid tillbaka till Sverige och hade hustrun med sig. De fick under senare delen av 1930-talet i Sverige tre barn. Gustaf blev cementvarufabrikör i Aneby.

3) Sven Georg Luther, född 6 okt. 1877. Om honom har jag fått veta, att han gifte sig och fick barn i äktenskapet. Jag har inte gjort några forskningar om honom.

4) Anna Paulina Cecilia, född 22 nov. 1878. Det är från henne jag har så många intressanta upplysningar. Hon gifte sig 17 aug. 1911 med cementvarufabrikören i Aneby Robert Andolf Hertzman, född i Marbäcks församling i Jönköpings län 7 mars 1876. De fick inte några barn. De levde under sitt äktenskap huvudsakligen i Aneby men bodde en tid varje sommar i Annas gamla hem i Pataholm. Och under deras vistelse där träffade mina föräldrar samt jag och min syster Greta dem ofta. Vi var då många gånger i sällskap med dem ut till öar i sundet eller till Alsteråns mynning, där de vita näckrosorna blommade ymnigt. På äldre dar överlät Andolf sin cementvarufabrik i Aneby till sin bror Folke

Hertzman och Annas brorson, förutnämnde Gustaf Petersson. Anna och Andolf flyttade därefter till Södertälje men fortsatte ett under somrarna tidvis bo i Pataholm. Jag träffade Anna där senast sommaren 1958 och fick då av henne många av de värdefulla upplysningar, som jag redovisat ovan. Andolf avled 1957 och Anna 1959.

Johan Petersson hade avlidit 18 Juli 1894 och hans hustru Johanna 1922. Senast 1860 hade Johan Petersson förvärvat det s.k. Hederströmska huset i Pataholm med vad därtill hörde. Stranda häradsrätt meddelade fasta för honom 11 sept. 1861 på "Hederströmska gården med vedgård och åbyggnader". I fastebrevet anges hans namn vara "G.Petersson". Det är därför troligt, att han på den tiden använde förnamnet Gustaf. - Sedan jordregistret lagts upp har fastigheten betecknats såsom Strömsrum 2:4. - Den Hederström, som antas ha byggt det stora bostadshuset och som i varje fall givit fastigheten dess gamla namn, var i början av 1800-talet och fram till sin död 1823 provisionshandlande i Pataholm i köpingens egenskap av lydköping till Kalmar. Detta framgår av landsantikvariern Manne Hofréns år 1946 utgivna bok "Pataholm". Hofrén beskriver också vilka ägor och ekonomibyggnader, som hörde till fastigheten, och han har på sid. 14 tagit med en teckning, som konstnären Oscar Hullgren gjort 1920 och som visar fastighetens två gamla magasinsbyggnader vid stranden, vilka alltjämt finns kvar och som säkerligen härstammar från den tid, då provisionshandeln alltjämt pågick. Vid en liten träkaj mellan dessa magasin hade familjen Petersson i min barndom sina båtar.

När Johan Peterssons första hustru Carolina avled år 1861 fick Johan halva fastigheten i giftorätt och de fem då levande barnen den andra hälften i arv. Lagfart å dessa förvärv söktes och beviljades dock först den 7 maj 1900 och alltså efter det att Johan varit död i nära sex år. Samma dag söktes och beviljades därjämte ett stort antal lagfarter på grund av bouppteckningar och arvskiften efter Johan Petersson och barn till honom som avlidit. Änkan i Johan Peterssons andra äktenskap, Johanna, fick därvid lagfart på 107/256 av fastigheten. Bland dem som på grund av arv fick lagfart på kvotdelar av fastigheten var Anna, sedermera gift Hertzman, och hennes syster Blendas två barn Siri och Alice (Lisa). Dessa tre fick senare på grund av arv lagfart på ytterligare kvotdelar. Sedan Alice avlidit 1917 och Johanna 1922, var Anna och Siri på grund av arv ägare till hälften av fastigheten. Genom köp 1928 blev de ägare även till den andra hälften. Sedan de gemensamt ägt fastigheten åtskilliga år, sålde de den till Annas brorson Gustaf Petersson, som fick lagfart på den 14 juli 1943. Gustaf Petersson var alltjämt 1 september 1985 ensam lagfaren ägare till fastigheten.

Manne Hofrén har i sin bok "Pataholm" i ett flertal sammanhang nämnt Johan Petersson, som han vanligen kallat J.G.Petersson. Bland annat sägs följande: Sjökaptenen J.G.Petersson började 1870 sin rederi- och träexportrörelse. Från 1870-talet ägde han egen skonert. Under 1880-90-talen ökades Pataholms flotta. J.G.Petersson ägde vid den tiden tillsammans med anförvanter skonerterna "Johanna" och "Peder" samt ångbåten "Oskarshamn", vilken gick på traden Pataholm-Påskallavik-Oskarshamn. Under 1870-80-talen var J.G.Petersson uppsyningsman vid Saltors brygga. Detta var tydligen ett hedersuppdrag. Han vägrade ta betalt för det.

Johan Petersson blev alltså en i fråga om sjöfart och affärer framgångsrik man med gott anseende. Hans goda ekonomiska ställning kom

också till nytta för andra. På samma sätt som Boda gård blev ett socialt skyddsnät för medlemmar av släkten Dam, vilka råkat i svårigheter, blev Johan Peterssons hem i Pataholm en tillflyktsort för medlemmar av hans släkt, när de behövde hjälp. Så var det exempelvis för hans mor Stina Maja Andersdotter, hans son Ador och min mormor Josefina samt - efter hans död - Blendas döttrar Siri och Lisa. Johan Petersson blev alltså en för sin ort och sin släkt betydelsefull man.

När i min barndom min syster Greta och jag tillsammans med våra föräldrar kom vandrande till "Pata" för att låna båt och göra utflykter i Kalmarsund var - såsom ovan nämnts - Johan Petersson borta sedan många år. Men hans hustru Johanna levde, "moster Petersson" som vi brukade kalla henne. Hon var ju min mormors moster. Och när vi kom fram till hennes hus, brukade hon sitta på husets yttertrappa mot torget i en bekväm korgstol, placerad på det översta, breda trappsteget, som var som en liten altan. Hon satt där såsom en representant för en framfaren mera storvulen tid i Pata, då affärslivet alltjämt pulserade och sjöfarten var livlig. Men för oss barn, som inte kände till de historiska sammanhangen, blev hon nog mera som en symbol för vackert väder, för det var ju bara varma och ljuvliga sommark dagar som vi såg henne sitta så där på trappan och ge oss löfte att som vanligt låna båt för utflykter i sundet.